

ÚZEMNÍ VÝZKUM V NĚMECKU V PERSPEKTIVĚ 2000 - 2010

Ačkoli ve Spolkové republice Německo existuje značné množství organizací, zabývajících se prostorovým a územním plánováním a jeho výzkumem, jedno z předních míst mezi nimi zaujímá hannoverská **Akademie für Raumforschung und Landesplanung (ARL)**. Odbornou veřejnost seznamuje se svými programy a výsledky prací prostřednictvím čtvrtletní revue **Nachrichten ARL** a svými publikacemi. Střednědobé a dlouhodobé plány

publikuje v samostatných publikacích. Prvně se tak stalo pro období 1990 – 1995, podruhé pro období 1995 – 2000. Nyní máme možnost seznámit se s pracovním programem ARL na desetileté období 2000 – 2010 v publikaci **Orientierungsrahmen 2000 – 2010 – Forschungsperspektiven der ARL**.¹⁾

V úvodu publikace, který je její 1. kapitolou, se rekapituluje nejdůležitější pro-

gramy ARL od roku 1990 do roku 2000, charakterizované jako vycházející z aktuálních potřeb příslušné doby. V období 1990 – 1995 to byly především problémy spojené se znovusjednocením Německa a problémy „udržitelného vývoje“, které se v té době dostávaly do popředí výzkumu ve všech sférách života. V období 1995 – 2000 to vedle problémů environmentálních byla problematika zapojení zemí střední, východní a jižní Evropy do sjednocovací-

ho celoevropského procesu. Pro období 2000 – 2010 nutno počítat jak s rozšířením výzkumných úkolů, tak s prohloubením analýz a výzkumných výstupů.

Je přirozené, že perspektivní výzkumné úkoly musí navazovat na úkoly minulé už pro zachování výzkumné kontinuity a proto, že všechny minulé úkoly nebyly vyřešeny. Výčet nových úkolů je spojen s rychlým rozvojem jak společnosti, tak s pokroky technickými, a to hlavně v oblasti **informatiky a spojových prostředků**. Za změněných podmínek se bude odlišně chovat jak populace, tak její orgány jako je stát, země, obce, úřady, ústavy atd. Musí se počítat s restrukturační ekonomiky, ale také společností. Oboje bude pod vlivem prudkého vývoje technologií a informačních systémů. Tempo rozvoje společnosti bude zřejmě tak rychlé, že pracovní program 2000 – 2010 je nutno členit na krátkodobý „pracovní program“ zahrnující např. dvouleté období a „orientační programy“ středně a dlouhodobé.

Teoretická rovina prostorového výzkumu, která je předmětem 2. kapitoly orientačního programu 2000 – 2010, vychází z očekávaných změn ve společnosti z hlediska socioekonomických podmínek, změn socioekologických a sociokulturních včetně jejich vzájemných vazeb. Prostorové a územní plánování je vymezováno jako **interdisciplinární** s respektováním sektorových vlivů na oborovou **entitu**. Dílčí výzkumné oblasti jsou v pracovním programu vymezeny do několika okruhů:

- Poznání a vyhodnocení společenských procesů spojených s prostorem.
- Výzkum zdrojů a potenciálu vycházejících z prostoru, resp. území.
- Vypracování moderních metod pro analýzy, prognózy a scénáře.
- Vypracování kritérií pro vyhodnocovací závěry při řešení prostorových konfliktů.
- Vypracování návrhů pro prostorové koncepce vývoje osídlení a pracovních sil z hlediska technologických potřeb.
- Výzkum etických stránek prostorového plánování.

Konkrétním problémům a předmětu výzkumu jsou věnovány další oddíly programu. V oddíle 3. jsou analyzovány sociálně ekonomické **podmínky** prostorového vývoje, které budou určovat pracovní postupy územního výzkumu. První z nich je vznik nové společnosti orientované směrem k **společnosti poznávání**, tj. společ-

nosti, kde určujícím faktorem jejího vývoje budou vědecké poznatky a jejich aplikace v životě společnosti. Přechod k postindustriální společnosti a její pojmenování charakterizují pojmy jako společnost služeb, společnost informační, riziková společnost, společnost volného času, společnost životních prožitků apod. V německém kontextu se v té souvislosti mluví o „**Wissensgesellschaft**“. Poznatky se stanou zdroji rozvoje společnosti z hlediska její „ceny“ i kvality. V oblasti územního plánování neexistují ještě žádné poznatky, jak se formování této postindustriální společnosti a územní plánování budou promítat, resp. prolínat.

Ekonomický vývoj bude probíhat pokračující globalizací na jedné straně, avšak z územních pohledů nutno počítat s jeho regionalizací v tom smyslu, že se budou vytvářet prostory s vyhraňující se identitou produkce a ostatních územních aktivit. V souvislosti s postupujícím vývojem společnosti se z hlediska „poznatků“ regionálních aspektů budou formovat stále vyhraněnější rozdíly mezi regiony. Na jedné straně budou ty, kde ekonomika bude závislá na vysoké hladině technizace a informatiky („lernende Regionen“), na druhé straně ty, které budou více příjemci výtěžků modernizace produkce a služeb. Disparity mezi oblastmi a regiony porostou i při stále se zvyšující hladině celé ekonomiky.

Důležitým faktorem budoucího vývoje společnosti se stane **čas**. Jeho vliv ve formě časových temp rozvoje poroste, protože jednotlivá území nebudou na vývoj společnosti reagovat stejně. Tempo transformace některých regionů bude rychlejší než v regionech druhých. Tak se projeví vliv času na rozdíly mezi „lernende Regionen“ a ostatními regiony.

Ekonomický a **technický vývoj** bude mít vliv i na nové utváření krajiny v globalizovaném prostoru, a to na všech územních úrovních, tj. státu, zemi i obci a měst. Produkční procesy budou stále více ohrožovat životní prostředí v jeho **entitě** i v jednotlivostech, jako např. důsledky skleníkového efektu, rostoucí nedostatek kvalitních vod, kysnutí půdy v důsledku nadužívání hnojiv a pesticidů apod. Fyzická podoba území bude ohrožována, poroste nebezpečí pro zachování „„kulturní krajiny““. Venkovský prostor se bude z pohledu volného času stále více proměňovat na „rekreační prostor“, avšak na „ohrožova-

ný prostor“ z hlediska jeho využívání. Zde musí sehrát územní a prostorové plánování důležitou úlohu a proto se tím směrem musí zaměřit i výzkum území.

Nový životní styl, ovlivněný technickým pokrokem, růstem objemu dopravy a její rychlostí, bude mít za následek i měnící se prostorovou mobilitu obyvatelstva a tedy i migraci. Lidé nebudou bydlet co nejbližší svých pracovišť, nehledě na to, že některé aktivity budou moci vykonávat přímo ve svých bytech. Města, zejména největší, nadále neporostou. Naopak lidé budou tíhnout stále častěji na venkov v jeho nejširším pojetí. Místo procesu další urbanizace území budeme svědky **dezurbanizace a suburbanizace**. To bude klást stále rostoucí nároky na zábor venkovské půdy. S tím se musí vyrovnat právě územní plánování. Před výzkumníky vyvstává úkol najít rozumnou rovnováhu mezi uvedenými procesy prostorového pohybu populací.

Globalizace ekonomiky a zvyšování produktivity práce ve všech oborech se promítne i v oblasti **obchodu**. Bude pokračovat zánik malých podniků a rozvoj velkých a mamutích obchodních zařízení a jejich řetězců. Supermarkety, „factory-outlet-centra“, shoppingy a podobná distribuční zařízení budou ve společnosti stále rychleji převažovat nad dosud klasickými sítěmi distribuce nejen zboží, ale také služeb. Tyto procesy budou probíhat jako **souběžné procesy** vývoje lidské společnosti, zvyšování efektivity lidských aktivit, jako důsledky využívání stále vyššího objemu volného času a za přispění zvýšené prostorové potenciální i skutečné mobility mas obyvatelstva a jeho profesí.

Na všechny shora vytyčované procesy bude muset prostorové a územní plánování reagovat jednak **smysluplně**, jednak **rychle**. **Faktor času** bude neúprosný. Přitom nutno klást různé otázky na rozsah, kvalitu a potenciální diverzifikaci územního plánování. Materiál vyslovuje domněnku a podnět, že za měnících se podmínek života společnosti by prostorové a územní plánování mělo a mohlo sehrát roli „**moderátora**“, avšak za předpokladu získání politického souhlasu a souhlasu ekonomů.

Po vytyčení hlavních očekávaných změn ve **vývoji společnosti** se strukturálními důsledky, se podle materiálu začínají rýsovat **oblasti**, jimiž se bude prostorový

výzkum 2000 – 2010 zabývat. To je předmětem druhé části materiálu nazvané „Těžiště výzkumu“, tj. oddíl 4. programu. Jednotlivé stěžejní body, resp. **předměty výzkumu**, vyplývají z okruhů problémů, které byly zmíněny ve výkladové části dokumentu. Lze je proto formulovat přesně a vyhraněnou formou. Mají podobu čtyř okruhů s dílčími oblastmi.

První okruh představuje soubor problémů označených jako **sociální pohyb**. Ten je blíže vymezen jako sociokulturní pohyb, dále jako sociodemografický pohyb, a další oblasti jsou označeny jako dílčí pohyby, které budou **předmětem** výzkumu. Jsou to procesy charakterizující vývoj a proměny rodiny, jejich bydlení, procesy stárnutí obyvatelstva, jeho vzdělávání atd. Mají být proto zkoumány nejen jako **bezprostřední** objekty, ale také jejich přirozené nebo umělé **organizace**, spolky, svazy. S tím souvisí i výzkum **prostředí** jejich života doma, na sídlišti, v obci, v práci, na rekreaci, v dopravě. Předmětem výzkumu budou proto různá **zařízení** jako školy, ústavy, složky zajišťující celou oblast infrastruktury, životní prostředí, pracovní prostředí, vývoj státních a veřejných orgánů, spolupráce a zapojování veřejnosti do veřejného života.

Druhý okruh je tedy představován jako soubor problémů vyplývajících z **ekonomického vývoje** a jeho organizace, jako soubor technických problémů, jako soubor otázek vztahujících se k problémům životního a pracovního prostředí. V té souvislosti je pak zvláště důležitá prostorová **mobilita obyvatelstva**, a to jak stěhováním, tak jeho dopravou do práce a z práce, za rekreaci nebo z jiných důvodů.

Třetí okruh výzkumu se má soustředit na analýzu **přírodních zdrojů**, a s tím souvisejících problémů environmentálních, ekologických s dopady na zdravotní stav populace.

Čtvrtý okruh je vymezen jako soubor otázek vyplývajících z **funkce organizací společnosti**, např. státu, zemí a obcí jako veřejnoprávních subjektů, které se v dané souvislosti mají stát objekty výzkumu. Problémy jsou blíže definovány jako změny hodnotové, privatizační procesy, deregulační opatření, koherence a identita, demokratizace a místní a regionální problémy vyplývající z realizace úkolů, resp. záležitostí **Agendy 21**.

Na základě vymezení společenských **procesů**, které mají být zkoumány, a na základě zkoumání **objektů**, které jsou nositeli těchto procesů, jsou v oddíle 5. programu výzkumu 2000 – 2010 formulovány priority výzkumné činnosti ARL v uvedené časové etapě. Tyto **priority** jsou odvozeny z váhy a významu výzkumu procesů a objektů uvedených vpředu a s přihlédnutím k vybavení ARL pracovníky a finančními prostředky.

V rekapitulaci byly tyto **priority** formulovány takto:

- a) **Nová koncepce** funkce prostorového a územního plánování za změnách podmínek v důsledku vývoje společnosti. Jde o legitimitu územního plánování v měnící se společnosti a za měnících se podmínek jejího dalšího vývoje, o efektivitu řízení vývoje společnosti a jejích nástrojů, o organizační a kooperační formy spolupráce, o projekční práce, o právní atmosféru, o důsledky dalších vzdělávacích procesů atd.
- b) Prostorové plánování v etapě **globalizace, privatizace a regionalizace** a vztahy vytvářející se za měnících se ostatních podmínek jako vztahy napětí a **kontroverzí**. Při rostoucích kompetencích Evropské unie a jejích orgánů, harmonizaci plánovacích procesů v členských zemích Evropské unie a při dělbě práce mezi různými orgány a organizacemi se budou vytvářet kompetenční spory a různá napětí. Proto by tento okruh otázek měl mít jako další priorita přednost i v oblasti výzkumu ARL.
- c) Šance pro regionální rozvoj za měnících se zevních a vnitřních podmínek **strukturálního vývoje**. Jde o výzkum důsledků terciarizace a kvarterizace ekonomiky a volného času, o důsledky změn v kultuře a kulturním prostředí včetně zábavního průmyslu, působení nových technologií, médií a telekomunikací na život společnosti, postupné zvyšování objemu poznatků pro fungování společnosti, vzdělávací procesy a rozvoj měst a regionů.
- d) Měnící se **institucionální** a ostatní podmínky výzkumu. Jde o výzkum důsledků dekoncentrace pravomocí v rámci federace i zemí na obce a města, na financování plánovacích akcí ze strany Evropské unie, OECD a dalších orgánů, což může mít vliv na změny v prioritách výzkumu.

- e) **Nástroje**, postupy projednávání, koncepce a legislativa pro oblast **životního prostředí**. Týká se široké oblasti ekologie, jejíž ochrana je stále širší a důslednější na kterékoli územní rovině a předmětu ochrany. Výzkum měnících se podmínek ochrany životního prostředí je proto zařazen jako jeden z prioritních bodů i ve výzkumu ARL 2000 – 2010.

Vypracovaný pracovní program pro období 2000 – 2010 bude průběžně konfrontován a oponován i mimo orgány ARL. Dá se předpokládat jeho kritika jak po stránce obsahové, tedy jeho zaměření, tak i po stránce metodické, postupové. V řadě tematických okruhů bude nutno využít různých postupů, pilotážních studií, výběrových šetření apod., aby bylo dosaženo **optimálních výsledků**. ARL se neuzavírá diskusi o volbě např. přednostních témat, o potřebě doplnění o nová témata, jak si to vyžádá doba deseti let, na něž je program vypracován.

Máme-li hodnotit „zvenčí“, ale jako pracovníci stejného oboru, jemuž je zasvěcen výzkum ARL a jeho předložený program, musíme potvrdit odpovědnost, s jakou byl vypracován. Můžeme zároveň konstatovat, že program vychází z předpokladů a **odhadu** budoucího vývoje společnosti v národním i nadnárodním měřítku, na něž se aplikují **pravděpodobné** nebo předpokládané konkrétní požadavky na perspektivní prostorové a územní plánování v nejširším pojetí. Program tedy vychází z „**vize společnosti do roku 2010**“ a její realizace, a to s podporou a spolupůsobením prostorového a územního plánování. Je zřejmé, že v této souvislosti bude mít důležitou úlohu vypracování **nové teoretické základny** této disciplíny, protože globalizace života celoevropské a také celosvětové společnosti může mít nová specifická přání na fungování územního plánování a musí být i teoreticky zdůvodněna. V každém případě představuje orientační program výzkumu ARL 2000 – 2010 i výzvu ostatním územně plánovacím organizacím, přinejmenším v Evropě.

Alois Andrlé

¹⁾ *Orientierungsrahmen 2000 – 2010. Forschungsperspektiven der ARL – The ARL's Research Framework for 2000 – 2010. Akademie für Raumforschung und Landesplanung. 36 stran, bez alokace a vrocení.*